

Minder fra den yderste danske Sproggrændse i Sønderjylland.

Naar der stundom endnu lyder Stemmer iblandt os, som fælde forkastende Domme over den Ordning, den danske Regering i Aaret 1851 traf med Hensyn til Sprogforholdene i Mellemslesvig, Domme, der dog kun støtte sig til løselig Kundskab om Tilstandene i de paagjældende Egne eller ere en Efterklang af usande Paastande fra Modstanderes Side — kunde det mulig have sin Interesse ogsaa at høre et Vidnesbyrd, der lyder ud af mangeaarig Erfaring, indsamlet navnlig under tolv Aars Embedsvirkosomhed ved den sydligste danske Sproggrændse i Slesvig. Forfatteren af disse Linier fungerede fra 1852 til 1864 som Sognepræst for Fjorde Menighed i Husum-Bredsted Provsti, et Sogn, som ligger to Mil nord for Husum og lige saa langt fra Bredsted, grændsende mod Vest til de frisiske Egne, med et Folketal af 1700 Indbyggere. Naar Slesvigeren Dr. Jensen, forhen Præst i Gjeltning, i sit Skrift: „Versuch einer kirchlichen Statistik des Herzogthums Schleswig 1841“, efter at have omhandlet de øvrige til Husum-Bredsted Provsti henhørende Menigheder, siger: „es folgen nun die beiden östlichen dänischen Kirchspiele Joldelund und Viöl“ (tydsk Forvanskning af det oprinde-

lige Fjold *) eller Fjorde), da fandt jeg ved min Embeds-tiltrædelse denne hans Betegnelse af Sognets sproglige Forhold fuldelig stadfæstet. Folkesproget var gjennem det hele, henimod to Kvadratmile store Sogn dansk, en dansk Dialekt med indblandede tyske Ord, hentede fra det tyske Kirke- og Skolesprog, der hidtil havde hersket, medens det dannede danske Skriftsprog aldrig forud havde lydt i disse Egne. Fra Tydsk havde dette Landskabsmaal saaledes været nødsaget til at laane en Del Udtryk for aandelige Begreber, medens det paa den anden Side havde fredet om mange gamle danske Ord, som nu ere forsvundne andet Steds, men hvis Gjenoptagelse vilde være til Berigelse for vort Skriftsprog og gjøre Brugen af en hel Del fremmede Ord overflødig. Ved Siden af Dansk lød forøvrigt det slesvigske Plattydsk i Fjorde Sogn navnlig blandt den yngre Slægt og i Samfærdslen med sydlige Naboer og med Kjøbstæderne. Men hvor stærk en Overvægt det danske Modersmaal trods al Undertrykkelse og Mangel paa Pleie dog havde vedligeholdt blandt den derværende Befolkning, viste sig klarlig paa mangehaande Maader. Paa ganske faa Undtagelser nær var Dansk det daglige Omgangssprog mellem mine Sognfolk og mig; vi maatte have følt os i en ret komisk Stilling overfor hinanden ved ufornødent at bruge et fremmed Tungemaal til vore gjensidige Meddelelser. Forholdet i saa Henseende var vel heldigere paa min Egn end paa adskillige andre Steder, navnlig i Angel; i mit Sogn fandtes nemlig ingen Herregaarde og ingen tydsktalende Familier udenfor Bondestanden. Befolkningen blev saaledes ikke i det daglige

*) Bønderne kaldte stedse i dansk Tale deres Sogn med Navnet Fjold.

Liv truet eller lokket til at skjule sit Modersmaal eller haanet paa dets Vegne. *) Kun fra de nærmest liggende tyske Kjøbstæder Husum og Bredsted udgik en Agitation imod Sprogsagen, og i Tidens Løb blev denne stærkere og stærkere, idet man der saae en Hindring for Slesvigholstenismens Seir i det danske Landskabsmaals Ophjælpning.

Ikke alene i det almindelige daglige Samkvem med mine Sognefolk, men ogsaa mangen Gang i min Embedsgjerning, navnlig ved den private Sjælesorg, var jeg naturlig henvist til Brugen af vort fælles danske Modersmaal. Saaledes var der blandt Kvinderne, særlig de ældre, ikke Faa, som vare ude af Stand til at forstaa det høitydske Sprog. Naar saadanne bløve syge og ønskede Sakramentet, var altsaa Anvendelse af Dansk fornøden ved den forudgaaende Tiltale, medens jeg derimod vel maatte anse det for rigtigst, at selve Nadverhandlingen udførtes i det tyske Sprog, i hvilket man var vant til at høre Sakramentet blive administreret, og som derfor i dette Tilfælde have faaet en hellig Klang i Vedkommendes Øre. I denne Forbindelse maa jeg dog tilføie Følgende:

Et ungt Menneske, som havde modtaget en Del af sin Skoleundervisning paa Dansk, faldt i en livsfarlig Sygdom; da jeg kom til ham for paa hans Ønske at meddele ham den hellige Nadvere, lod jeg først Forældrene (der nærede tyske Sympathier) spørge ham om, hvad Sprog

*) Ligesom de Hjemmehørende i Fjorde Sogn villig erkjendte sig selv som Danske, saaledes bleve de ogsaa af deres vestlige, frisiske Naboer betegnede som saadanne. Naar en Mand fra Fjorde kom f. Ex. igjennem Drelsdorf, en Landsby paa Veien til Bredsted, hed det stedse: „Han kommer fra det Danske“.

han helst ønskede Handlingen udført i; han svarede fast og uden Tøven: „I det danske“.

Kirkebesøget var godt saavel ved dansk som ved tydsk Prædiken, og dansk Psalmebog indførtes snart i Forbindelse med førstnævnte uden mindste Indsigelse fra Menighedens Side. Gammel Vane medførte dog, at Tilstrømningen var stærkest ved tydsk Gudstjeneste, ligesom man i Reglen ønskede de kirkelige Handlinger udførte paa Tydsk, medens saadanne nu og da ogsaa forefaldt i det danske Sprog. Man maatte have Tid til at blive fortrolig med det Nye; Høitydsk havde jo fra Midten af det syttende Aarhundrede været enerædig paa det hellige Sted, saa det ved det Tilvantes Magt endnu længe maatte staa for Befolkningen som Noget, der ret egentlig hørte hjemme i Guds Hus; det gik i saa Henseende aldeles som i Katholicismens Tider, da Latin tyktes selv Lægmand det eneste rette Sprog ved de hellige Handlinger.

Et Bibliothek til Udlaan af danske Bøger blev oprettet dernede, navnlig ved Etatsraad Mangors og Professor Hjorts Bistand, og dette blev meget flittig benyttet af mange forskjellige Læsere, hvad der var saa meget mere betegnende, som de allerfleste af disse indtil Aaret 1852 aldrig havde haft en dansk Bog i Haanden og i deres Skolegang havde modtaget al deres Undervisning paa Tydsk. Mange af Bøgerne vare stærkt medtagne af den idelige Gjennemlæsning; navnlig faldt Ingemanns Romaner, Blichers Noveller og Holbergs Komedier i Befolkningens Smag, og Indholdet deraf blev livlig opfattet. Saaledes mindes jeg, hvorledes jeg engang kom ind til en Gaardmand i Sognet, der just havde faaet fat paa en af Holbergs Komedier; han gav sig da til under megen Latter

at oplæse for mig et langt Stykke af „Gert Westfaler eller den meget talende Barber“; hverken over denne eller over „Den politiske Kandestøber“ kunde han blive træt af at more sig. Ogsaa vare P. P.'s Romaner en meget yndet Læsning dernede. Hvorledes Lysten til at benytte dette Folkebibliothek voxede, kan skjønnes deraf, at medens der i Vinterhalvaaret 1852—53 udlaantes 341 Bøger, saa beløb de udlaante Bøger sig i Vinterhalvaaret 1859—60 til 864. Man vil af disse Tal tillige kunne se, hvorledes de danske Bøger grebes med Villighed og Lyst allerede ganske kort Tid efter Sprogforholdenes Ordning og strax efter Bibliothekets Oprettelse. Efter 1860 tager den slesvigholstenske Agitation til med stedse stigende Voldsomhed, og hermed følger saa, at Laanernes Antal lidt efter lidt aftager.

Mange i denne min slesvigske Menighed satte forøvrigt megen Pris paa at eie danske Bøger, særlig af gudeligt Indhold; flere saadanne bleve sendte mig fra Kongeriget til Uddeling efter eget Skjøn; en Mand, hvem jeg saaledes havde kunnet give et Exemplar af Biskop Mynsters Prædikener, kom nogen Tid derefter til mig, og idet han takkede paany ret meget for Gaven, udtalte han sin Dom om den gamle Biskop med de Ord: „Det er en god Mand“. Man ofrede ogsaa gjerne Noget for Besiddelsen af slige Skrifter, navnlig af dem, som udgives ved „Foreningen til gudelige Smaaskrifters Udbredelse“, hvoraf mange Exemplarer bleve kjøbte af forskjellige Mænd og Kvinder i Sognet.

Skolesproget i Fjorde var, som i alle de blandede Sprogdistrikter, tysk indtil 1852. Lærerens første Arbeide ved Modtagelsen af de smaa Børn gik altsaa ud

paa at lære dem det Sprog, hvori de skulde nyde hans Undervisning, og da dette var det høitydske Maal, der ved sine Udtryk og sin hele Sætningsbygning ligger saa langt fra det Danske og navnlig i sidste Henseende ogsaa fra det Plattyske, var den Opgave, der saaledes var stillet Læreren, saare vanskelig og i høi Grad hindrende for Børnenes Fremskridt. Gjennem hele deres Skolegang maatte de kæmpe med det fremmede tyske Sprog, og den Sum af Kundskaber, de havde erhvervet ved Slutningen, kunde følgelig kun være ringe i de faa Fag, hvori der i Almindelighed undervistes i de tyske Skoler, og som i Reglen indskrænkede sig til Religion, Læsning, Skrivning og Regning. Dog traf jeg ved min Embeds-tiltrædelse dernede i Aaret 1852 en Lærer ved en af Sognets Skoler, der paa egen Haand alt i mange forudgaaende Aar havde læmpet sig efter Smaabørnenes Fattsevner og Tarv. Han begyndte nemlig deres Undervisning i Egnens danske Landskabsmaal (som født i Sognet, var dette hans eget Modersmaal), før siden lidt efter lidt at gjøre Overgangen med dem til det tyske Sprog. Følgen af denne hans praktiske Fremgangsmaade var da ogsaa den, at hans Skole indtog en fremragende Plads blandt de øvrige. Her som paa saa mange andre Steder stadfæstedes saaledes Angelboens Udtryk: „Dat Dänsche stickt in de Kinder,“ og dette end mere, efterat Undervisningen paa Dansk efterhaanden var gennemført i alle Sognets Skoler, dog med fire Timers ugenlige Undervisning i Tydsk, hvad der maatte ansees fornødent i et Grændseland; livlig og let svarede nu Børnene ved Prøverne, og ved Afslutningen af deres Skolegang havde de tilegnet sig et Maal af Kundskaber og Færdigheder, som fuldelig kunde

stilles ved Siden af det, der opnaaes i Kongerigets Folkeskoler.

Saaledes vare Sprogforholdene i min slesvigske Menighed fra 1852 til 1864, saa livskraftig havde det danske Modersmaal bevaret sig paa Folkets Tunge ved den sydlige danske Sproggrændse, og man vil da lettelig kunne slutte sig til, hvorledes Forholdet i saa Henseende har været i de nord for mit Pastorat beliggende Sogne, hvilke i langt mindre Grad vare udsatte for umiddelbar tydsk Paavirkning. Allerede i det en Mil nordlig for Fjorde liggende Nørre-Hagsted Sogn udførtes efter Begjæring den overveiende Del af de kirkelige Forretninger paa Dansk. Som tidligere berørt, vare Forholdene i sproglig Henseende gunstigere i de vestlige slesvigske Egne end imod Øst, navnlig i Angel. Slesvigholstenismen havde kun fundet meget liden Indgang i mit Sogn, vel ikke mere end hos 5—6 af de derværende Familier, og paa lignende Vis stillede Sagen sig overhovedet i hine Egne. I Angel derimod, hvor de slesvigholstenske Indflydelser gjorde sig saa mægtig gjældende ogsaa blandt Landbefolkningen, havde vel i Følge hermed et seigt plattydsk Lag leiret sig over den danske Grund i Folket, navnlig i Sognene op imod Sproggrændsen, saasom i Nørre-Brarup og Satrup, men lidt længere nordpaa brød ogsaa her paa talrige Punkter det Naturlige og Medfødte sig kraftig Vei gjennem det kunstige Dække. Betegnende er det saaledes, at der i Aaret 1853 i Sterup Sogn, som grændser op til Nørre-Brarup og Satrup, dannede sig en dansk Læseforening, hvis Medlemmer sammenskøde Bidrag til aarlig Anskaffelse af gode danske Bøger. En saadan Forening stiftedes ligeledes af Beboerne i det nærliggende Grumtofte Sogn,

hvor forøvrigt Angelboernes danske Natur vel kom til kraftigst Gjennembrud ogsaa i kirkelig Henseende.

Vil man kalde Sproget dernede „raat, fattigt, udannet, berøvet Aandelighedens Karakter“, *) saa maa alle øvrige Dialekter i vort Folk komme ind under samme Dom; i høiere Forstand ere de alle fattige, trængende til Afslibning og nødsagede til at hente mangehaande Udtryk for abstrakte, aandelige, særlig religiøse Begreber fra Skriftsproget. Havde Ordningen af Sprogsagen i de mellem-slesvigske Egne faaet Lov til at virke frem igjennem Tiderne, da maatte den nu klart og uimodsigeligt have staaet for Alles Øine som et mægtigt Middel til Fremme af den hele aandelige Udvikling og til Ophjælpning af det forkuede Modersmaal i hine Landsdele.

Ovenstaaende er altsaa et Billede af det danske Sprog, saaledes som det havde bevaret sig indtil 1864 i Fjorde Sogn, efter i Aarhundreder at have været kuet af tysk Kirke-, Skole- og Retssprog.

Kjøbenhavn, i Februar 1891.

C. Mule, Sognepræst.

*) Saaledes skildredes det jo i et i sin Tid meget omtalt Skrift.